

परिचय :

नेपाली नाम	: गैंडा, ठूलो एक सिङ्गे गैंडा
अंग्रेजी नाम	: Greater one horned rhino
वैज्ञानिक नाम	: <i>Rhinoceros unicornis</i>
शारिरिक बनोट	: बाक्लो ठाउँ ठाउँमा खप्तिएको छालाले ढाकिएको र नाक माथि एउटा खाग भएको ।
औषत तौल	: १८००-२२०० किलोग्राम
लम्वाई	: ४ मिटर
उचाई	: १.५०-१.९० मिटर
आयु	: ४०-५० वर्ष (गर्भावस्था १६-१८ महिना)
वच्चा	: एक पटकमा १ केटाकेटी
वासस्थान	: पोखरी भएको तराईको नदी तटिय घाँसे मैदान तथा वन क्षेत्र ।
आहारा	: रुखका पात, काँस, नर्कट, दुवो, कुटमिरो, दहिकमला, भेल्लर, अन्नवाली, घाँस तथा भारहरु प्रति दिन ८० के.जी. ।
विचरण क्षेत्र	: १०-१५ वर्ग कि.मी.

हात्ती पछिको सबैभन्दा ठूलो शाकाहारी स्थलचर प्राणी गैंडा हो । हाल संसारमा पाइने गैंडा प्रजाती मध्ये नेपालमा पाइने प्रजाती एक सिङ्गे गैंडा हो । नेपालको तराई क्षेत्रका पर्सा, चितवन, बर्दिया र शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुन्ज र आसपासको वन क्षेत्रमा गरी करीव ६४५ गोटा गैंडा रहेको पाइन्छ ।

गैंडाहरू वच्चा साथमा हुदाँ, पोखरीमा आहाल खेल्दा तथा भाले लाग्ने बेला बाहेक अन्य समयमा एकै हिड्छन् । निश्चित ठाउँमा मात्र दिसा गर्ने, विहान वेलुकी बढी सक्रिय हुने र दिउँसोको समय सुतेर वा आहाल खेलेर विताउने यिनीहरूको वानी हुन्छ । गैंडाको खाग रौं गुजुल्टिएर वनेको छालासंग मात्र जोडिएको हुन्छ । गैंडा देखा भारी शरिरको भए पनि ४० कि.मी. प्रति घण्टाको गतिमा दौडन सक्ने र स्वभावैले मान्छे प्रति आक्रामक हुन्छ । यिनीहरूको गन्ध सुँघ्न र सुन्ने क्षमता राम्रो हुन्छ ।

प्रकृतिको नासो : भावी सन्ततीलाई हस्तान्तरण गरौं ।

गैंडाले आक्रमण गर्ने अवस्था :

- धेरै नजिक पुगेमा, जिस्क्याएमा र चारैतिर मान्छेले घेरेमा ।
- आफूलाई असुरक्षित भएको महशुस गरेको अवस्थामा ।
- खासगरी वच्चा सहितको पोथी गैंडा बढी रिसाहा र आक्रामक भएको पाइन्छ । आफ्नो वच्चाको सुरक्षाका निमित्त बढी सतर्क हुने हुनाले अलिकति खतरा महसुस गर्ने वित्तिकै यसले मान्छेलाई आक्रमण गर्छ ।
- एकापसमा जुधिरहेको र जुधेर घाईते भएको अवस्थामा
- कुनै गैंडा मान्छे देखे वित्तिकै आक्रमण गर्ने स्वभावका पनि हुन्छन् ।

गैंडाले आक्रमण गर्ने तरीका :

गैंडाले आक्रमण गर्नु भन्दा पहिले हल्का कान चलाउँछ, टक्क अडिन्छ । प्रायः जसो नाक र ओठ जोडी फ्वाँ फ्वाँ गरी आवाज निकाल्छ । हान्न आउँदा टाउको घोटो पारेर, कान अगाडी फर्काएर, द्वार द्वार आवाज निकाल्दै तिव्र गतिमा दौडेर आउँछ । टाउको घोटो पाउँदा जोडले मानिसलाई उचालेर फ्याँक्यो र भूईँमा पछ्यारेपछि खुट्टाले कुल्चने, तल्लो दाह्रा हान्ने र टोक्ने गर्छ । एक पटक हानी सकेपछि अलि पछाडि हटी फर्केर हेर्छ । मानिस चल्थो वा आवाज निकाल्यो भने फेरी आएर हान्छ । गैंडाको जिब्रोले चाटेर घाइते बनाउँछ भन्ने कुरो साँचो होइन ।

गैंडाको आक्रमणबाट वच्ने उपायहरू :

क) आक्रमण गर्नु अघि :

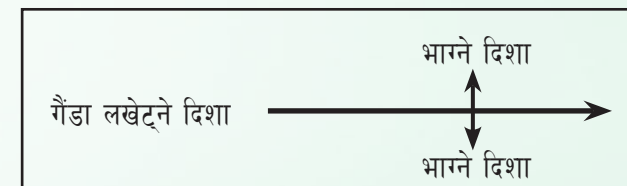
- गैंडाको ताजा पाइला वा दिसा देखियो भने सतर्क हुने किनकि गैंडा त्यही क्षेत्र आसपासमा हुन सक्छ । वन जङ्गलमा सतर्क र चनाखो भएर उसको क्रियाकलाप याद गर्ने ।
- जङ्गल जाँदा गैंडा देखियो भने नजिस्क्याउने र होहल्ला नगर्ने ।
- जङ्गलमा भएको समयमा सानो वच्चा सहितको गैंडा भेटियो भने देखे वित्तिकै लुक्ने वा छिटो भन्दा छिटो रुख चड्ने वा

वन र सिमसार : वन्यजन्तु सन्तुलनका लागि आधार ।

भाग्ने । यस्तो गैंडा देखा कहिल्यै पनि नजिक जाने, फोटो खिच्ने वा जिस्क्याउने गर्नु हुँदैन ।

ख) आक्रमण गर्न आएको अवस्थामा :

- गैंडाबाट खतरा भएको महसुस भएमा छिटो भन्दा छिटो रुख चड्ने ।
- ठूलो रुखको फेद वा ढिस्का ढिस्कीको पछाडी आड लाग्ने वा लुक्ने वा मोटो रुखको वरिपरी घुमी गैंडालाई छलेर भाग्ने ।
- अचानक गैंडाले आक्रमण गर्ने अवस्था भएमा वा गैंडासंग जम्काभेट भएमा आफूसित भएको कुनैपनि सामान (टोपी, लुगा, रुमाल, भोला, चप्पल, आदि) गैंडा तिर फ्याँके आफू जोडले भाग्ने वा रुख चड्ने ।
- समूह मिलेर जङ्गल जाँदा गैंडाले आक्रमण गर्ने स्थिति आएमा लुक्ने प्रयास गर्ने, सकिएन भने सबै एकै ठाउँमा भेला भएर वेस्सरी होहल्ला गर्ने र गैंडालाई भगाउने ।
- गैंडासंग जम्काभेट भएको ठाउँ वरिपरि रुख छैन भने जोडले बाङ्गो टिङ्गो (९०° को कोण बनाउँदै) दौडिने ।

- दलदल वा भास क्षेत्र तिर भाग्ने । गैंडाको शरिर गढौ हुने हुनाले यस्तो क्षेत्रमा जान हकिन्छ ।
- गैंडाको आक्रमणबाट वच्न ओरालो छ भने ओरालो तिर दौडने र ढिक छ भने ढिक तिर उक्लने, ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी भएको वगर तिर दौडने ।
- गैंडाको सुन्ने र सुँघ्ने शक्ति तिव्र हुने हुदाँ हावा वगिरहेको दिशा तिर भाग्नु प्रभावकारी हुन्छ ।
- गैंडाले लखेटेमा नजिकै नदी वा खोला छ भने नदी वा खोलामा हाम फाल्ने ।

Email:dfonawalpur@gmail.com / ०७८-५४०९३५

- नजिकै वाक्लो भाडी छ भने भाडीमा लुक्ने ।
- हात्ती चडेको अवस्थामा हात्तीलाई अड्याएर गैडा भएतिर फर्काउने । हात्ती भाग्यो भने पछाडीबाट आक्रमण गर्ने सम्भावना बढी हुन्छ । अगाडी फर्काउँदा पनि हान्न आएमा सानो लठ्ठीको भटारो हान्ने र हैट हैट गर्दै कराउने । हात्तीलाई रुख ढाल्न लगाउने वा भाडी यताउता हल्लाउन लगाउने । हात्ती चालकले दहोसंग हात्तीलाई नियन्त्रणमा राख्नु पर्छ ।

ग) आक्रमण गरिसकेपछि

- अन्त्यमा केही सिप नलागेमा हिम्मत साथ आफूसित भएको लठ्ठीले गैडालाई थुत्तुनोमा छड्के पारेर जोडले हिराउने । यसरी हिराउँदा कहिलेकाँही गैडा तर्सेर भाग्छ ।
- गैडाले हानी हालेमा अरु कुनै उपाय नभएको अवस्थामा गैडाको दुवै कान दुवै हातले समात्ने । यसो गर्दा कुलचन पाउँदैन ।
- मान्छेलाई आक्रमण गरेको थाहा पाउने वित्तिकै यो खबर नजिकको गाउँमा पनि यथासिध्र पठाउने । साथै वन कार्यालय, निकुन्ज कार्यालयहरुमा तुरुन्त खबर गर्ने र घाइतेलाई उपचारको लागि सहयोग गर्ने ।

वन्यजन्तुबाट हुने क्षतीको राहत सहयोग निर्देशिका, २०६५ (तेस्रो संशोधन, २०७५) को प्रावधानहरु :

वन्यजन्तुहरु जस्तै : हात्ती, गैडा, बाघ, भालु, चितुवा, हिउँ चितुवा, ध्वाँसे चितुवा, ब्वाँसो, जंगली कुकुर, जंगली बँदेल, अर्ना, मगर गोही, अजिङ्गर र गौरीगाईँबाट देहायको क्षती भएको अवस्थामा निम्न बमोजिम राहत सहयोगको व्यवस्था रहेको छ । सोको लागि पिडित वा हकवालाले ३५ दिन भित्र सम्बन्धित निकायमा निवेदन दिनु पर्दछ ।

मानवीय क्षती :

- सामान्य घाइतेलाई बढीमा रु. २०,०००/- सम्म औषधी उपचार खर्च दिने ।
- सख्त घाइतेलाई रु. २,००,०००/- र सो भन्दा बढी खर्च लाग्ने भएमा सरकारी अस्पतालमा उपचार गराई सोही अस्पतालको सिफारिसमा सम्पूर्ण उपचार खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने ।
- मानिसको मृत्यु भएमा मृतकको आश्रित परिवारलाई रु. १०,००,०००/- राहत रकम दिने ।

पशुधनको क्षती (विमा रकम कटाएर):

- वयस्क भैसी, गोरु, उन्नत गाई, साँडेको मृत्यु भएमा बढीमा रु. ३०,०००/- सम्म राहत दिने ।
- अन्य पशुवस्तुको मृत्यु भएमा प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा भएमा बढीमा रु. १०,०००/- सम्म राहत दिने ।

घर, गोठ, खाद्यन्न बाली क्षती :

- प्रेषित कागजात र सिफारिसका आधारमा भएमा बढीमा रु. १०,०००/- सम्म राहत दिने ।

सामग्री साभार : राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष,
जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र, चितवन

गैडाबाट हुन सक्ने खतरा र जोगिने उपायहरु

Photos : B. Lamichhane, NTNC, Chitwan

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन निर्देशनालय

डिमिजन वन कार्यालय, नवलपुर

नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पूर्व)

आ.व. २०७५/०७६